

Krešimir Kužić, *Hrvati i križari*, Hrvatski institut za povijest, Biblioteka Hrvatska povjesnica, Monografije i studije III/25, Zagreb 2003, str. 178.

Po naslovu vrlo interesantna knjiga, autora Kužić Krešimira, izašla je u izdanju Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu, 2003. godine, a proistekla je iz autorovog diplomskog rada odbranjenog 2000. godine na Hrvatskim studijama Sveučilišta u Zagrebu. Sadržaj knjige podijeljen je u osam poglavlja. U prvih šest poglavlja (11-72 str.) se uglavnom radi o rekonstrukciji križarskih ratova i doticaju Hrvata s njima. U uvodu autor se potrudio da, u obliku tablica, podijeli vrste križarskih ratova. Tako on razlikuje dvije vrste križarskih ratova, "contra haereticos et contra schismaticos" i "contra paganos". Međutim, ta se podjela u potpunosti ne može održati. Križarske ratove protiv islamskog svijeta ne možemo zvati "contra paganos", već ratovima protiv nevjernika. Rimska crkva je jasno razlikovala pagane i nevjernike. U tom smislu su muslimani za nju bili nevjernici, a ne pagani. Što se, pak, tiče Četvrtog križarskog rata, kojim autor ilustrira svoj stav o križarskim ratovima "contra haereticos et contra schismaticos", poznato je da je početni cilj toga rata bio potpuno drugačiji od ostvarenog, ishod ovog pohoda očito je bio čisto ekonomskog i političkog interesa Venecije. Iako autor iznosi i to mišljenje, ipak križarsko osvajanje Zadra naziva pohodom "contra haereticos". "Contra schismaticos"? Iako je papa osuđivao istočnu šizmu, on ipak nije bio spreman voditi ratove protiv nje. Papa je pokretač križarskih ratova, a svaki drugi koji on nije blagoslovio ne bismo mogli zvati križarskim. Četvrti križarski rat je izmakao njegovoj kontroli. Postoje, naravno, križarski ratovi protiv heretika, ali Četvrti ne možemo smatrati takvim.

U prvom poglavlju, na vrlo pristupačan način čitaocu, u vrlo kratkom, ali jako informativnom izlaganju, autor objašnjava uzroke i povod križarskim ratovima. Međutim, u ovom poglavlju se mogu naći ozbiljnije zamjerke na terminologiju koju je koristio u cijelom radu. Radi se o "oslobađanju" i "osvajanju". Na prvi pogled se učini da joj autor ne pridaje važnosti, ali ubrzo se stiče dojam da je o korištenju tih termina bio vrlo oprezan i uglavnom ih je koristio neadekvatno i sa pozicija podložnosti izvorima i literaturi koju je koristio, odnosno njihovoj provenijenciji. Sva literatura i izvori koju je koristio su zapadne provenijencije. Da li zapadnoevropski kršćani zauzimanje Palestine mogu nazvati oslobađanjem? Zapadnjaci dolaze u Pa-

lestinu kao stranci, njihove države i narodi, njom nikada nisu vladali. Tako da ne bi trebalo njihova osvajanja smatrati oslobođenjem. Islamska vlast nad Jerusalemom je trajala od 638. do 1099. godine, a zapadnoevropska nikada tu nije ni postojala. Sva mjesta koja križari osvajaju na Levantu, autor naziva oslobođenim, a zauzimanje Zadra naziva osvajanjem. Svakako je u pravu glede Zadra, ali ne i u pogledu Levanta. Vizantija je imala pravo na oslobađanje, jer se arapski hilafet proširio na njevu štetu. To joj čak i Nur-u-din priznaje za neke teritorije. Kada su ga jednom prilikom njegovi emiri pitali o zauzimanju Antiohije, on im je odgovorio "da na to nemaju pravo, jer su joj pravno Vizantijci vlasnici, a Arapi su joj bili gospodari svega dva stoljeća". Da su kojim slučajem zapadnjaci osvojene teritorije predali Vizantiji, onda bi se moglo raditi o oslobađanju, ali to se nikada nije desilo, iako je vizantijski car često protiv toga protestirao. Najpodesniji i najprihvatljiviji termini trebali bi bili osvajanje, zauzimanje, pa čak i okupacija. Kada govori o gazijama, očito ne razumije u potpunosti njihovu ideologiju, niti vojnu organizaciju. Gazije ne vode ratove za istrebljenje i uništenje kršćana, jer im vjera to izričito zabranjuje. Svoje ratove vode zbog širenja teritorije i islama, ali to nikako ne znači da se islam među pokorenim stanovništvom širio nasilnim putem. Gazije su postojale davno prije križara i oni su od Vizantije oteli dijelove Svete Zemlje i Male Azije, ali, ipak, sve do dolaska križara na tom području živi veliki broj kršćana i jevreja. Da je gazijski cilj bio njihovo uništenje, da li bi poslije više stoljeća njihovog postojanja i djelovanja ostalo išta kršćansko u Svetoj Zemlji? Osim toga, poznato je da su pojedini emiri (a oni zapovjedaju gazijama) svojim kršćanskim podanicima zabranjivali prelazak na islam, jer kao nemuslimani morali su plaćati veće poreze. Ponekad je ekonomski, svjetovni cilj bio iznad duhovnog, onozemaljskog. U ovom poglavlju se govori i o troškovima križarskih ratova, a autor to vrlo temeljito izlaže. Također se govori i o nacionalnoj strukturi križara, a ona je bila u korist Francuza. Tako da Arapi križare najčešće zovu Francima (Frاندžima op.a.).

U drugom poglavlju (23 – 37) predstavljena su prva četiri križarska pohoda. U Prvom, križari do Svete Zemlje prelaze i preko Hrvatske, međutim hrvatsko stanovništvo im nije blagonaklono, odbijaju da im budu čak i vodiči. Kako izvori pokazuju, zbog hrvatskog odbijanja križari im se osvećuju rezanjem ušiju, noseva, vađenjem očiju, pa čak i ubijanjem. Ni iduća tri pohoda nisu po Hrvate ništa bolje prošla. Hrvati ne sudjeluju u njima. U opisu ovih pohoda su rekonstrukcije mogućih pravaca kretanja križara kroz Hrvatsku, osim toga autor pojedinačno nabroja sve važnije vođe križara. Od hrvatskih gradova značajniju podršku križarima daju samo Split i Trogir, ali se oni tada nalaze pod mletačkom vlašću. Uz pomoć njihovog brodovlja 1100. godine križari zauzimaju Jaffu, a 1123. godine dalmatinski gradovi opet daju svoje brodove. Dakle, postoji mogućnost da su u okviru mletačkih operacija i Hrva-

ti mogli dospjeti u križarske državice na Levantu, ali to su samo pojedinačni slučajevi. Hrvati su se u kontaktima sa Arapima radije opredjeljivali za trgovinu. Što se tiče Četvrtog križarskog rata, on se svom svojom žestinom sručio na Zadar i Carigrad. Iz autorovog izlaganja se sasvim jasno vide ciljevi Mlečana, a i sam autor priznaje da to nije mogao biti ciljani obračun s hereticima. Tako da ovaj, po Zadar nesretni rat, ne možemo zvati "contra haereticos". Papa je osudio, ekskomunicirao i anatemisao križare zbog Zadra. Pri kraju ovoga poglavlja je konstatacija da Hrvati i dalje ne učestvuju križarskim ratovima, ali se ne daje i odgovor, zašto?

U trećem poglavlju autor govori o ideji križarstva u Ugarskoj i Austriji, nastanku novih samostana, te pojavi viteških redova i njihovoj ulozi u srednjovjekovnim evropskim zemljama.

Četvrto, peto i šesto poglavlje su najinteresantnija i radi se o jednom širokom, korjenitom i vrlo kvalitetnom opisu Petog križarskog rata, o pripremama, stanju križara, logistici, putevima kojima su križari išli, saobraćaju... Na strani 50 autor je, što je posebno interesantno, izračunao nosivost venecijanskih lađa, te napravio izvrstan opis svih vrsta njihovih brodova. Autor je vrlo precizno izložio i pravce kretanja Andrijinih i Leopoldovih križara. Ovi pravci kretanja su ilustrirani i kartom. Kužić piše kako se Andrija u Splitu zadržao tri sedmice, vjerovatno očekujući da mu se pridruže i Hrvati. Vjekoslav Klaić tvrdi da se Andrija u Splitu zadržao svega tri dana (*Povijest Hrvata*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb 1985. godine, str. 226). Ferdo Šišić piše da se Andrija krajem augusta ukrcao na brod (*Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Matica hrvatska, Zagreb 1916. godine, str. 92) Na osnovu ove dvije konstatacije, Klaićeve i Šišićeve, ako su tačne, može se uvidjeti da se Andrija u Splitu nije zadržao tri sedmice, nego tri dana, a da mu se prije dolaska u Split pridružio knez Babonić sa 250 konjanika, što znači da nije previše dugo čekao da mu se pridruže Hrvati, ukoliko je uopće čekao. Klaić tome dodaje, da je već 8. septembra Andrija bio na Kipru, što znači da je od njegovog dolaska u Split do pojavljivanja na Kipru prošlo svega 15 dana. Međutim, Kužić, Andrijin dolazak na Kipar pomjera na početak oktobra. Interesantan je Kužićev opis nastojanja Sv. Franje Asiškog da mirnim putem ostvari kršćanske ciljeve. Sultanu Egipta, Maliku al Kamilu ponudio je da pređe na kršćanstvo obećavajući mu izvesti čuda. Sultan je to odbio. Franjo Asiški je križarima predvidio sramotan poraz.

U zaključku koji je neobično dug, od 72 do 104 stranice autor govori o značaju templarskog reda u Ugarskoj, nasuprot teutoncima koje je Andrija II protjerao. Kritički i argumentirano objašnjava pokušaje nekih moćnijih hrvatskih porodica, par stoljeća poslije, da povežu svoje pretke sa križarskim ratovima. U zaključku se daju i moguća rješenja da se objasni indiferentnost Hrvata naspram ovih pohoda. Kao moguće faktore koji su na to utjecali navodi surovost križara prema Hrvatima, odsustvo

viteškog sistema, finansije, privredno stanje hrvatskih velikaša, geografski i vjerski faktor. Neka od autorovih mišljenja svakako treba uzeti kao moguća, ali ipak su nedovoljno ubjedljiva da daju potpun odgovor na ovo, sasvim sigurno, interesantno pitanje. U okviru ovog dijela rada je i tema posljedica križarskih ratova, a to su: trgovina, kult svetaca, oružje hrvatskih vojnika, heraldika, imena, itd. Križarski ratovi su značajno utjecali i na kult svetaca u Hrvatskoj. Hrvati imaju svoje lokalne svece, ali prihvaćaju i strane. Nije bilo slučaja da se neko od vladarskih ličnosti proglašava svetim, kakav je slučaj sa Ugarskom. Zvonimir je bio najbliži beatifikaciji. Po legendi, zbog njegove spremnosti za odlazak u križarski rat, ubili su ga njegovi podanici, "nevjerni Hrvati". Međutim, ipak ta legenda nije pomogla da Zvonimir postane Sveti. Vrijedno spomena, što autor nije primjetio, a tiče se posljedica križarskih ratova, jeste naučni i kulturni utjecaj razvijenijeg arapskog svijeta na, u to vrijeme, zaostaliju Evropu.

U knjizi se nalazi i 19 rodoslovnih tablica, te na stranicama od 128 do 154 prilozima o križarskim ratovima Andrije II. Na stranicama od 154 do 167 se nalazi popis izvora i literature koju je autor koristio. Popis je vrlo impresivan, 200 jedinica, ali među njima nema izvora i literature arapske provenijencije, iako je broj arapskih hronika prevedenih na zapadnoevropske jezike na vrlo zavidnom nivou. U zagrebačkom izdanju Izvori, 2003. godine prevedeno je i štampano dijelo Amina Maaloufa "Kršćanski barbari u Svetoj Zemlji, križarski ratovi viđeni očima Arapa", djelo nastalo kritičkim korištenjem arapskih hronika. Za svaku ozbiljniju studiju o križarskim ratovima bi obavezno trebalo koristiti i arapske hronike. Indeks imena i mjesta je od 167 do 178 stranice. Iako je knjiga vrijedna interesovanja, ona ipak, ne zadovoljava u potpunosti zadatke zadane teme. Previše je prostora dato općenitom, a malo konkretnom, odnosno Hrvatima i križarima kako to naslov knjige obećava. Glavnina teksta se nalazi do 72 stranice, a cijela knjiga ima 178 stranica. Na nekim stranicama se stiče utisak da su u potpunosti kompilacija misli različitih autora. Naravno, u knjizi ima izvrsnih ličnih opažanja autora, a za jednu ovako tešku temu to je sasvim dovoljno da se ona može naći među vrijednim radovima historiografije, ne samo onih koji se odnose na hrvatsku povijest, nego i onih koji se odnose na križarske ratove, općenito. Ona, svakako zadovoljava većinu kriterija jednog naučnog rada. Čitajući je stiče se utisak autorove dobre upućenosti u temu. Na kraju ostaju dvije zamjerke, knjiga ipak ne daje suštinski odgovor, a to je zašto Hrvati ne sudjeluju u križarskim ratovima i trebalo je posvetiti više prostora Četvrtom križarskom ratu, bar što se tiče njegove zadarske epizode. ■

Amir Kliko